

*Jezik i (pseudo)
osobnost*

ZBORNIK RADOVA

Jezik i (pseudo)osobenost

Zbornik radova sa III Karlovačkih dana slobodne misli

Uredile

dr RATKOVIĆ Andrea

ma MILIĆ Anđelija

Akademski odbor

dr KUJUNDŽIĆ Dragan, dr NINKOVIĆ Sanja, dr RATKOVIĆ Andrea, dr ĐURIĆ BOSNIĆ Aleksandra, dr RADOSAVLJEVIĆ Duško, dr SADŽAKOV Slobodan.

Recenzenti

dr RATKOVIĆ Andrea

ma MILIĆ Anđelija

ma MARKOVIĆ Olivera

Autori

BALEK Tijana, BELIĆ Isidora, BYRSKI Łukasz CVETIĆ Lidija, CZACHOWSKA Nadia, ĐORĐEVIĆ Kristina, GORGIEV Anastasija, JEVĐEVIĆ Nataša, JOVIĆ Jasmina, KECMAN Violeta, KOLARIĆ Vladimir, KRSTIĆ Jana, KUNA Džana, LUKIĆ Mina, LUKIĆ Vladimir, MILIĆ Anđelija, MILIĆ Jelena, OGNJANOVIĆ Branka, PETKOVIĆ Lazar, RAĐENOVIĆ Milica, RAJOVIĆ Dragana, RASTIĆ Aleksandra, SAVIĆ Aleksandra, STOJANOVIĆ Mihailo, SUBOTIĆ Milan, ŠLJUKIĆ Marija, TRIFUNOVIĆ Marko, ZDRAVKOVIĆ Aleksa.

Lektura i korektura

ma TODOROVIĆ Stefan

Lektura i korektura tekstova na engleskom

NIKOLA VUČEVIĆ

Izdavač

CENTAR ZA AFIRMACIJU SLOBODNE MISLI

SREMSKI KARLOVCI

2017

SADRŽAJ

Dr Dragan Kujundžić

LIQUID MUSEUM: «А нету тетя такого музея»

13

Dr Andrea Ratković

HERMENEUTIKA JEZIKA TELA:
O EKSTRALINGVISTIČKIM ASPEKTIMA KOMUNICIRANJA
U SAVREMENOM SVETU

27

Dr Душица М. Филиповић

МУШКИ И ЖЕНСКИ ПРИНЦИП У ПРОЗИ МИЛОША
ЦРЊАНСКОГ: ЕРОС ТЕЛА, ЈЕЗИКА И МИШЉЕЊА

43

Dr Владимир Коларић

ЈЕЗИК САВРЕМЕНЕ РУСКЕ ИДЕОЛОГИЈЕ

71

Dr Lidija Cvetić

FEMINISTIČKI JEZIK FILMA: JEDNA MOGUĆA
TRAJEKTORIJA

855

Александра Савић

ЗЛОУПОТРЕБА ЈЕЗИКА У ЦИЉУ ПОТИСКИВАЊА
ОСОБЕНОГ (СЛУЧАЈ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ)

107

Tijana Balok
ФРАЗЕОЛОШКИ И ПАРЕМИОЛОШКИ ИЗРАЗИ С
ЛЕКСЕМАМА ВАТРА, ВОДА, ЗЕМЉА И НЕБО У СРПСКОМ
И РУСКОМ ЈЕЗИКУ

121

Milica Rađenović
SATIRIČNE KOLUMNNE NA NIČIJOJ ZEMLJI – IZMEĐU
ŽURNALIZMA I KNJIŽEVNOSTI

139

Anđelija Milić
JEZIK I SUŠTINA: VIŠEVEKOVNI SAN O JEZIČKOM
OGLEDALU STVARNOSTI

155

Branka B. Ognjanović
(NE)MOĆ JAVNOG GOVORA U DRAMI *REHNIC: ANĐEO*
UNIŠTENJA ELFRIDE JELINEK

171

Виолета Кеџман
СЕМИОТИКА ДИГИТАЛНЕ КОМУНИКАЦИЈЕ

185

Vladimir Lukić
JEZIK TOLERANCIJE I JEZIK NETOLERANCIJE

195

Nadja Čahovska
JEZIČKA SLIKA BEOGRADA U OČIMA POLJSKIH
POSETILACA U 19, 20. i u 21. VEKU – RAZLIKE I SLIČNOSTI

207

Anastasija Gorgiev
ODNOS JEZIKA I STVARNOSTI PREMA BENDŽAMINU LI
VORFU
221

Јелена Милић
ПЛАГИРАЊЕ АНТИЦИПИРАЊЕМ
(ПЈЕР МЕНАР, *ДОН КИХОТ*, СЕРВАНТЕС)
233

Jana Krstić
KRATAK PREGLED PROMENE ZNAČENJA POJMA
MUDROSTI U PRELAZU IZ ANTIČKE U SREDNJOVEKOVNU
FILOZOFIJU
251

Марко Трифуновић
ПРОБЛЕМ ПСЕУДОЕСТЕТИЧКИХ ПОЈМОВА У
ЕСТЕТИЧКОМ СИСТЕМУ БЕНЕДЕТА КРОЧЕА
263

Džana Kuna
SUVREMENOST LOCKEOVOG RAZUMIJEVANJA
ZNAČENJA: JEZIK, MIŠLJENJE I KOMUNIKACIJA JOHNA
LOCKEA
273

Aleksa Zdravković
(PSEUDO)OSOBENOST I GRANICE JEZIKA
287

Isidora Belić
IMAGOLOGIJA I JEZIČKA SLIKA SVETA
301

Јасмина Јовић

УМЕТНИЧКА И ЈЕЗИЧКА СЛИКА ЖИВОТА НИШКЕ И
ВРАЊСКЕ СРЕДИНЕ У ДЕЛИМА СТЕВАНА СРЕМЦА И
БОРИСАВА СТАНКОВИЋА

316

Марија Шљукић

ОСОБЕНОСТ ЈЕЗИКА РАДОВАНА БЕЛИ МАРКОВИЋА У 332
КОЛУБАРСКОЈ ТРИЛОГИЈИ

33233

Драгана Рајовић

САКРАЛИЗАЦИЈА ЈЕЗИКА И СТИЛА У ПРИПОВЕДНОМ
ОПУСУ ГРИГОРИЈА БОЖОВИЋА

344

Наташа Јевђевић

ИСТРАЖНИ ДИСКУРС У НОВЕЛИ *ИЗГУБЉЕНА ЧАСТ*
КАТАРИНЕ БЛУМ ХАЈНРИХА БЕЛА

35961

Aleksandra Rastić

ULOGA JEZIKA U FORMIRANJU BUDUĆIH UMETNIKA

371

Łukasz Byrski

WRITTEN SIGN IN COMPLEX WRITING SYSTEMS: A WORD,
A PICTURE OR ELEMENT OF REALITY?

379

Lazar Petković

NIČE I DERIDA O METAFORIČKOЈ STRUKTURI JEZIKA:
PROBLEM IZVORNOSTI

389

Кристина Борђевић
ЕЛАСТИЧНА СТАБИЛНОСТ
399

Драгана Рајовић*

Филозофски факултет у Источном Сарајеву, Универзитет у Источном Сарајеву

САКРАЛИЗАЦИЈА ЈЕЗИКА И СТИЛА У ПРИПОВЕДНОМ ОПУСУ ГРИГОРИЈА БОЖОВИЋА**

Предмет овог рада је ново читање и разумевање књижевног дела Григорија Божовића (1880–1945), као и инсистирање на православном религијском дискурсу којим ће се осветлити употреба језика у функцији сакрализације свакодневног живота јунака. Како је Српска Православна Црква својим учењем најдуже присутан културно-образовни чинилац у животу српске нације, православну духовност можемо сматрати основом српског књижевноуметничког израза. Божовићев приповедни опус носи снажан печат православне традиције, па је циљ овог рада анализа сакралне употребе језика и стила у приповеткама. Користећи се религијозним симболима писац има формално преобликован, али аутентичан књижевни израз у приступу религијозном.

Кључне речи: Сакрално, језик, стил, литургија, православље, духовност, национално.

1. Појава Григорија Божовића

Григорије Божовић припада плејади српских интелектуалаца прве половине двадесетог века која је називана „покољењем за трошак”. Родио се у Придворици, у Ибарском Колашину, почетком 1880. године. Након школовања на Духовној академији у Москви 1905. године, вратио се у Стару Србију, поистовећујући свој лични и професионални живот са судбином свог народа. (Јевтовић, 1996а, стр. 9) Први пут се у литератури

* draganarajovic71@gmail.com

** Рад је настао као део истраживања у оквиру предмета *Српска књижевност двадесетог века*, на магистарским студијама Филозофског факултета у Источном Сарајеву под менторством проф. др Горана Максимовића

појављује као студент завршне године књижевности на московској Духовној академији 1904. године, у београдском часопису *Нова искра*. Последње радове објавио је пред бомбардовање Београда, априла 1941. године.

Осуђен је на смрт, губитак грађанске части и конфискацију имовине, на тајном процесу пред Војним судом Команде града Београда, као наводни сарадник окупатора, а заправо као антикомуниста, без права на одбрану и без утврђивања чињеничног стања, Божовић је стрељан 1945. године пред сам крај рата.

Одељење за рехабилитацију Окружног суда у Београду 2008. године донело је решење којим је усвојен захтев за рехабилитацију Григорија Божовића, угледног књижевника, националног радника и репортера *Политике* пре Другог светског рата. Решењем о рехабилитацији, поменути пресуда војног суда постала је ништавна, као и њене правне последице, што значи да је покојни Григорије Божовић рехабилитован и да се сматра неосуђиваним.

У плодном стваралачком животу, Григорије Божовић објавио је 243 приповетке, сакупљене у осам збирки: *Из Старе Србије* (1908, Мала књига, Мостар), *Приповетке* (1924, Народна мисао, Београд), *Приповетке* (1926, СКЗ, Београд), *Робље заробљено* (1930, Геца Кон, Београд), *Тешка искушења* (1935, Геца Кон, Београд), *Под законом* (1939, Геца Кон, Београд), *Неизмишљени ликови* (1940, Геца Кон, Београд), *Приповетке* (1940, СКЗ, Фонд Слобдан Јовановића, Београд).

Осим збирки у којима су сабране готово све приповетке које за живота написао, Божовић је био један од најплоднијих путописаца у српској књижевности. Највећи број његових путописа најпре је објављиван у *Политици*, па затим у збиркама. За живота је објавио пет збирки путописа: *Узгредни записи* (1926), *Црте и резе* (1928), *Урезане истине* (1930), *Чудесни кутови* (1930), *Са седла и самара* (1930). (Јевтовић, 1996б: 9 –11)

Почасно место у историји српске књижевности, због доприноса рехабилитацији дела Григорија Божовића, припада Гојку Тешићу, професору Универзитета у Новом Саду, који се није бавио идеолошком рехабилитацијом већ је текстове Григорија

Божовића вратио у контекст књижевности, истичући да постоје вредности изнад оних које су наметнуте после Другог светског рата.

Григорија Божовића неспорно можемо сматрати најзначајнијим писцем са Косова и Метохије с почетка двадесетог века. Својим делом снажно је утицао на стварање српске националне свести, националне културе и историје. Највећи део његовог приповедног и путописног опуса у потпуности је фокусиран на Косово и Метохију, односно Стару и Јужну Србију, те је његово стваралаштво могуће комплетно сагледати искључиво у историјском контексту. Судаћи по основним карактеристикама његовог стваралаштва, можемо га сврстати у стилску формацију модерне у српској књижевности двадесетог века.

2. Сакрализација језика и стила

Као најзначајније средство комуникације међу људима, језик представља примарни чинилац личног и друштвеног идентитета. Божовићев приповедни опус носи снажан печат православне традиције, те сакрална употреба језика у његовом приповедном опусу заслужује посебну пажњу. Користећи се религиозним симболима писац има формално преобликован, али аутентичан књижевни израз у приступу религиозном. Сакралност језик и стила Божовићевог приповедања нису само израз индивидуалног, већ превасходно колективног религијског искуства и као такви представљају део идентитета одређене заједнице.

Правилно разумевање књижевног дела Григорија Божовића обавезује на познавање значења и симболике библијских, као и мотива из баштине православне духовности.

„То што жене не седају за трпезу са мушкима није знак непоштовања према женама већ знак једног утврђеног реда у патријархалној заједници без којег јој нема опстанка. Ни то што жене свлаче обућу мушкарцима и перу им ноге такође није знак њиховог подјармљеног положаја већ пре свега алузија на познату библијску причу. Само одлично познавање значења и симболике обичаја колашинског краја може дати поуздан кључ за право читање Божовићевих приповедака, односно само у том кључу може се разумети сва величина и трагика Божовићевог приповедачког света.” (Савић, 2006, стр. 35)

Сликајући мотив гостољубља у својим приповеткама, Божовић га уздиже на ниво Свете тајне¹. Гостољубље надилази верску обавезу и постаје саставни део живота. У Светом писму постоје многа места у којима се говори о гостопримству и гостољубивости: „Гостољубље не заборављајте, јер из гостољубља неки и не знајући примише Анђеле” (Јев, 13: 2).

„Ако осиромаша брат твој и изнемогне рука његова поред тебе, прихвати га, и као странац и дошљак нека поживи уз тебе” (3. Мој, 25: 25) „Будите гостољубиви међу собом без гунђања” (5. Мој, 15:7).

У приповеци *На конаку*, писац стилски сакрализује обичаје везане за гостољубље. Уморне путнике намернике пристигле у Колашин, смешта међу питоме људе који ће „потражити рачуна за твоју главу ако је случајно изгубиш” (Божовић, 1990а, стр. 4)

Стари домаћин Благоје Коматовић их дочекује у „божију и његову кућу”. Већ на самом прагу куће, писац нас суочава са патријархалном, хришћанском породицом која је „Црква у малом” и у којој сви чланови породице чинодејствују. Домаћин их дочекује свечано и отмено, „као племић”. Укућани госте дочекују и служе „по освештаној навици”, тихо, без журбе, готово неприметно. Старешинство домаћина, као мужа и оца, приликом здравице упућене гостима добија димензију духовног пастира. Домаћин је Господ у своме дому, својој малој Цркви. Свештена саборност одише читавим домом. Домаћин здравицу почиње клањајући се гостима и тражећи опроштај, попут свештенослужитеља који на Светој Литургији, уз наклон тражи

¹ „Тајне су свете радње, у којима се видљивом радњом даје души човека који верује невидљива благодат Божја, а установљене су од Господа зато, да би кроз њих сваки верник примио благодат Божју. Православна црква има седам тајана: крштење, миропомазање, причешће, покајање, свештенство, брак и јелеосвећење. У крштењу се човек рађа тајанственим начином за духовни живот; у тајни миропомазања прима благодат за духовни напредак и духовно јачање; у причешћу прима духовну храну; у покајању се исцељује од душевних болести тј. од грехова; у свештенству се даје свештенику благодат да духовно препорођава и васпитава друге учењем и тајнама; у браку се даје благодат, која освећује брачни живот, рађање и отхрањивање деце; у јелеосвећењу се лечећи од душевних болести лечимо и од телесних болести.” (Мирковић, 1926, стр. 7–8)

опроштај од верног народа. Здравца личи на обредни обичај „дизања славе”.

„Е, дао вам Бог добро и добри час!... – отпоче домаћин тоном и гласом као да држи свети путир на олтарским вратима. – Поклон и опроштење, сви редом... Да се прекрстимо и Бога споменемо... Прве чаше, а добре среће!... Сретно вече, а сретни гости! Под овијем чађавијем шљеменом да се намуче, а нас обрадују – Бог их вазда радовао и веселио!... Што од Бога молили, Он нам вазда поклатио и нама овђе, на овом сабрању и свакоме брату Србину!... / Поклатио нам Бог мир и љубав, радост и кријепост и свако добро – нама слабима и грешнима!... Здрав си, тако у прочељу, и сретно ти мјесто!... Здрав си, а помози Боже!...” (Божовић, 1990а, стр. 10)

Описујући обичаје и послове који прате гостопримство, писац не заборавља да радњом дочара хармонични склад који том приликом међу укућанима влада. Домаћице послују око гостију по „добро утврђеном реду”, док стари домаћин не пристаје да седне са гостима, док их све „три пута не обреди чашом”. Свечану атмосферу гостољубивог дома пуног хришћанске љубави, писац доживљава као „дивну, старинску и горштачку литурђију”. Све је тако реално и овоземаљско, а опет мистично и нестварно, као да ће се сваког тренутка проломити домаћиново: „Са страхом Божјим, вером и љубављу приступите”². Идиличну атмосферу „вечере љубави”³ писац завршава преводeћи је у својеврсну проповед коју домаћин проповеда уз гусле. На крају приповетке попут причасника, гости напуштају дом старог Коматовића, „пуни поноса и вере”.

Сукоб око поштовања светиње гостопримства, чак и према Турцима, у приповеци *Брат* доводи до братоубиства. Сукоб међу браћом настао је када је брат Злица, који је „волио да госту и душу да”, хтео да врхом напуни зобнице гостинских коња, да би се пред Турцима показао као добар домаћин: „Шта ћеш то, грдан не био, Злице!” – „Да обијелим образ, иако су Турци, Љутице”. – „Нећеш, свете ми Руке!” – „Хоћу, тако ми Бога великога!”... И ријеч по ријеч, ту пред Турцима,

² Речи са којима се на свакој Божанској Литургији свештеник обраћа вернима и позива их на причешћивање. (Сергејев, 2010, стр. 81)

³ Вечера љубави или гозба, трпеза љубави (гр: *agape* – љубав) је био обичај заједничког дељења хране и пића који су упражњавали први хришћани, као знак општег братства и љубави. (Вујаклија, 1986, стр. 11)

док ти Љутица не извуци иза силава леденицу, па не пресамити мртва Злицу преко пријесјека и не окрвави све жито у амбару!...” (Божовић, 1990б, стр. 222) Користећи се сакралном терминологијом у међусобном заклињању браће, писац приповетку завршава алузијом на библијски мотив братоубиства.

Сакралност приповедног стила Григорија Божовића изузетно се огледа и у приповеткама са мотивом провере (потурчивања). У приповеци *Љута православка*⁴, Божовић приповеда о добровољној провери Милоја Красића, колашинског домаћина. Први Милојев сусрет са породицом након потурчивања најављен је детињим вриском. Носећи у свести архетипску представу о Турчину, дете је избежумљено вриснуло видевши „непознатог” човека у турској ношњи. Врисак сопственог детета за Милоја је прва препрека на путу у нови живот са „чврстом” вером. Друга препрека је *кућни праг*, преко кога Милоје није могао са припремљеним поздравом: „Селам алећ Турцима, а помози бог раји!” Светиња кућног прага, као сакралног симбола, попут *Царских двери*⁵ представља одвајање светиње од додира са нечистим. Попут нечастивог, Милоје је устукнуо од светиње кућног прага. Писац Богданину борбу за супругово покајање представља као борбу са нечастивим око хришћанске душе: „Ни са коца о Турчину теже и влашкије нису никад ни у једној земљи уста проговорила. Јер не да она, Богдана, својега Милоја ђаволу, не да другој вери, туђој и страшној, далеко је од крштеника било!...” (Божовић, 2005, стр. 147) Бавећи се тематиком провере, Божовић је у њу, посредством ликова, на поетски начин уткао представу о Светој тајни миропомазања⁶

⁴ По мотивима приповетке *Љута православка*, народни гуслар Светолик Лазовић написао је и песму Кршна Колашинка. Ова песма је, уз пратњу гусала, забележена на дигиталном носачу звука, у издању Друштва гуслара Карађорђе, чиме је аутор дао значајан допринос рехабилитацији дела Григорија Божовића. (Пековић, 2017)

⁵ На иконостасу (преградни зид који одваја олтар од средишњег дела цркве) се обично налазе троја врата. „Средња се зову Царске двери, јер кроз њих на Литургији излази Цар Славе – Исус Христос, како би нахранио верне Својим прешистим Телом и Крвљу, а такође и зато што оне отварају пут ка престолу Цара Христа. Ове двери се називају и светим.” (Сергејев, 2010, стр. 12–13)

⁶ Миропомазање се после крштења врши као посебан чин, којим се даје благодат и Свети Дух. Видљива страна тајне помазања је да се крштеном крстообразно

Jezik i (pseudo)osobenost

Zbornik radova sa III Karlovačkih dana slobodne misli

„Зар може помазан човек прећи у турску веру? Кад се зна да се тај знак хришћански ни кроз векове не може са чела избрисати? /.../ то освећено мазиво продире кроз кожу и на самој чеоној кости урезује Христов печат као на поскурнику, те да се и на оном свету зна ко је овамо у чијем тору био, па турчио се или шокчио колико му драго...” (Божовић, 2005, стр. 142)

Богдана, као са проповедаонице, покушава да причом о вери предака убеди Милоја да се покаје и са њом и сином побегне у Србију:

„Помисли: зар има боље вјере од наше? Чиста, лијепа; Божић и Васкрс, пости и празници, цркве и манастири, сабори и славе, заветине и свадбе, поп и ђак, причешће и очишћење. Умреш и погребу те као раба божја, а не као стоку... Не бој се, јака је вјера наша, силно је вјеровање сиротиње раје, моћан је Господ – доћи ће ослобођење, видећеш што је Србија!... Боље је с бијелијем образом и раја бити но потурица, но крстов издајник, Милоје!...” (Божовић, 2005, стр. 147)

Ове речи Григорија Божовића остаће уклесане у српској књижевности као мали катехизис православне вере. У једном даху, професор Призренске богословије, борац за верска и национална права Срба, изнео је све елементе православног хришћанства, дубоко уткане у срж српског националног бића. Попут светиње кућног прага, у приповеци је описана и светиња огњишта:

„Оно што је олтар у храму, то је огњиште било у кући. Готово сви домаћи обреди обављали су се од рођења до смрти на огњишту. Код Црногораца је тешка заклетва огњиштем. Оно се није скрnavило било чим. Гравидне жене га нису брисале. Грешници су се исповедали на огњишту. Стари људи умирали су на њему. У једној здравици из Запања, домаћину се жели, мимо осталог, да му Бог да кокоши на буњишту и дечице на огњишту. У пределу Пчињи, дете се први пут окупа на домаћем огњишту, да би се везало за кућу и да би било живо. Одива, свуда у Србији, пред полазак на венчање, љуби огњиште својих родитеља, а по венчању љуби огњиште младожењиних родитеља и три пута га обилази. Око њега обноси се божићна слама, налажу бадњаца, пеку чесница и печеница.” (Кулишић и др, 1971, стр. 231)

помазују освећеним миром разни делови тела уз изговарање одговарајућих речи. (Мирковић, 1926, стр. 51)

Огњиште је сакрални симбол црквеног олтара у дому, који је *црква у малом*. Кључне сцене трагичног расплета, Божовић је сместио крај огњишта породичне куће Красића.

Када Богдана схвата да не може да поврати изгубљену овцу у стадо Христово, она доживљава преображај. Од незаштићене жене са дететом у наручју, она постаје борац за веру Христову: „Који љуби оца или матер већма него мене, није мене достојан; и који љуби сина или кћер већма него мене, није мене достојан.” (Матеј, 10, стр. 37) Када се одлучила да запали кућу у којој је заспао пијани Милоје, Богдана од куће тражи опроштај: „опрости некрива кућо” прекрстивши се по „свршеном послу”. Овим поступком писац апострофира да је већи грех запалити кућу која је „домаћа црква” са огњиштем наместо олтара, него погубити издајника крста. Божовићева јунакиња нема дилему. Она је тешко донела одлуку, али се око ње не премишља. „Чудно озарена и одлучна” (Божовић, 2005, стр. 148) она готово спокојно спроводи свој наум. Бежећи са сином, Богдана га спасава извесног потурчивања, чиме ће му омогућити да буде достојан наследник породице Красић, чија се „свећа неће утулити.” (Божовић, 2005, стр.138)

Приповетка *Као јерарх* такође обилује терминологијом из традиције православног предања. Црквењак Гапа годинама послужујући у приштинској цркви, стекао је непроцењиво искуство па је својим саветима често помагао проти и митрополиту приликом доношења одлука. Овога пута, иако увежбан да прозре „ђавоље женско” (Божовић, 2005, стр. 116). Гапа се нашао у чуду пред Неранцом Стојковом, која је добровољно одбегла за Арнаутина. Приповетком доминира жив дијалог између црквењака и одбегле девојке. Да је превера равна смрти, сведоче црквењакове речи којима позива Неранцу да јој свештеник служи опело, као да је умрла. На веродостојан начин, писац је уобличио народно поимање чина превере, и у моралном и у религиозном смислу, искуствено га уобличавајући са аспекта веровања православног хришћанина:

„Анатема, анатема, анатема!” – рекнуће прота, отрће ти миро с чела, скинути невидљиве анђеле с рамена, па ће ти на њихово место метнути два црна, репата, страшна ђавола – да ђаволским путем отидеш! /.../ Турска вера је погана вера. Они смрде. Знаш немиросана вера. Сваки човек заудара ако није миросан. Не poste никад, па заударају. Оно и свиња се кљачка ваздан,

Језик и (pseudo)osobenost

Zbornik radova sa III Karlovačkih dana slobodne misli

не може без воде, али је опет свиња. Не верујеш?... Хе... Да се увериш. Ето сад те купамо, па ту твоју воду да изнесемо протином дорији: попиће је сву. А пробај кад се потурчиш. Вежи кобилу за јасла три дана, дај јој зоб и сено, а не поји је, па јој однеси твоју воду у којој си се окупала. Ако ти је само нањуши, а већ о пићу и да не кажем, дођи и нека ме одмах Турци обесе код Шедрвана!... Ех, росо, адамијо, распашћеш се као трулина, чим се потурчиш, усмрдећеш се..." (Божовић, 2005, стр. 121)

У жустром дијалогу са црквењаком и Неранца износи аргументе којима жели да оправда своју одлуку, али њено опирање се лагано повлачи пред црквењаковом причом.

Дубоко религиозна размишљања о томе шта се дешава са ренегатима по исходу њихове душе, Божовић је изнео у приповеци *Васојевићка Божанствена комедија*, насловом директно алудирајући на узор из светске књижевности, који је послужио за писање ове приповетке. Своје виђење писац је базирао на познатим представама о рају и паклу, насталим под утицајем хришћанства. Турско братство се скупило да ожали Зулу Фатића, главара потурченог братства. Међутим, покојник се буди из стања замрлости и потурченом братству прича о свом виђењу загробног живота. Страхотни призори пакла, у коме се на различитим нивоима налазе душе потурчењака, пресудно утичу да се потурчено братство поново врати у православну веру. Хришћански доживљај потурица, кроз визију замрлог Зуле Фатића, изједначен је са представом о нечастивом:

„Подигли неке убоге кућерке, али не знаш да ли је цамија или црква. Испред њих тобоже шедрвани. Из ових избија нека смрадна и каљави вода. „А, узимљите авдес!“ – гурају их шејтани неким црним остима као стоку. И они се јадни умивају да би постали још грђи. Лица им та вода тако ружаше, да се умало не заборавих ђе сам... Друге увели као на молитву. Шејтани се обрнули у хоце и мујезине. „Клањајте!“ – вичу страшно. Јадници почињу а не умију. „Овако , стоко грдна!“ – дрекну и код сваког се обрте по један шејтан, па га стане сагињати и превртати , пљескати и смијати му се да то по нашем човјечанству није право ни лијепо, иако је на том свијету!..." (Божовић, 1990б, стр. 272)

Представу пакла, у које иду душе потурица, писац описује са таквим жаром, градацијски нижући слике паклених мука кроз које ће проћи свако од оних који су се, на различите начине, одrekli православне вере. На самом крају, готово немарно и успут, писац

напомиње да је све то „био удесио игуман Зечевић да би поново покрстио потурчене Васојевиће.” (Божовић, 1990б, стр. 275) међутим, снага аутентичних приказа паклених мука поуздан је сведок пищевних личних и интимних промишљања о извесности Божије казне на *оном свету*, која чека све оне који су проверили.

Сакралност стила у приповеци *Злате из Слатине*⁷, најдиректније асоцира на богослужбену употребу језика у православном хришћанству.

Друштвено-историјске околности које сачињавају контекст Божовићевог приповедања, најчешћи су извор искушења за пищеве јунаке. У приповеци *Злате из Слатине*, писац је тематизовао отпор према бугарском покушају насилне асимилације. Изразити осећај припадања српском националном идентитету у Златету сазрева у жељу да лични интерес подреди колективном и себе принесе на жртву. Читава приповетка „је у знаку библијског жртвовања” (Ахметагић, 2012, стр. 23) Златетов животопис саткан је од двоструког страдања, најпре од стране Бугара, па затим од Турака. Иако је, као Србин, супротстављен Бугарима, он их као хришћанин сматра својом браћом у Христу и неће их издати пред Турцима (о чему ће посебно бити речи у наредним поглављима) иако ће га, касније, Бугари зверски убити.

„Божовић је свога јунака изградио као жртву и хероја, уносећи у његов лик христолике црте, тако да се у причи препознаје јеванђеоски подтекст, призван пре свега идејним слојем приче, али и директним алузијама на Голготу, као и језгровитим именовањем јунакових дубоких унутрашњих преживљавања („муке гетсиманске”) док се креће ка митрополији у Кичеву, знајући да му предстоји страдање. У том је часу Злате свестан исхода своје судбине, јер је свестан да га страдању води управо начињен избор.” (Ахметагић, 2012, стр. 25)

Писац нам не оставља могућност да посумњамо да Златетова одлука проистиче из пуке чврстине његовог националног карактера. Божовићево поимање националног, неодвојиво је од верског идентитета. Златетова одлука да страда не проистиче искључиво из чврстине карактера национално свесне особе, већ има исходиште у дубоко утемељеној љубави према Христу. Отуда и сам јунак, свестан

⁷ Ова приповетка Григорија Божовића објављена је у антологији Ричарда Итона, 1927. године у Њујорку. (Јевтовић, 1996а, стр. 11–12)

своје одлуке да следи Христа, Бугарима то саопштава речима: „Оти ме мучите како Јевреји Господа!” (Божовић, 2005, стр. 218) Осим угледања на Христа, Златета је неопходно саледати и у контексту *Косовског завета*. Као и Свети кнез Лазар, и Злате се опредељује за Царство небеско. Непредвидивост у развоју фабуле значајно доприноси динамици приповедања. Иако има могућност да слободном вољом одлучи о својој будућности (да се изјасни као Бугарин) и преживи, Злате се одлучује за пут страдања. Његово страдање на празник Благовести, носи у себи јеванђеоску поруку васкрсења. Чак и опис физичког изгледа (бела долама) упућује на христорокост. Злате се не двоуми. Он је свестан да је његова жртва за заједницу неопходна, те он (парадоксално) са моралног аспекта ни нема могућност избора. Усађени осећај обавезности надвладава нагон за преживљавањем. С друге стране, Златету даје снагу и лични мотив за жртвовањем. Сумњајући у чврстину карактера свог сина, Злате је убеђен да ће његова жртва „ископати дубоку провалу између Сиљана, између селе његове породице и бугарштине” (Божовић, 2005, стр. 224). Ипак, Злате се не „јуначи” и потпуно је свестан патњи кроз које ће проћи.

Златетов лик остаће јединствен по жељи упућеној митрополиту да се над њим изврши, за живота, православни црквени обред опела. Уобичајено је да пред извесно страдање православни хришћанин прибегава разрешној молитви и причешћу: „Затоа те молим да ми чатиш простена молитва, да ми простиш грејови, да се помолиш за мени грешнијо.” (Божовић, 2005, стр. 224) Међутим, Божовићев јунак моли и да му одслужи и опело: „Сакам ти да ме опејеш, оти мртав неће да видам... Ете, и свећа зедов. Ти се молам...” (Божовић, 2005, стр. 224) Иако Злате захтева молитву „како на мртвец” (Божовић, 2005, стр. 225), погрешно би било протумачити да је митрополит одслужио опело над живим Златетом, нарочито што Григорије Божовић, као професор Богословије, себи не би дозволио такву материјалну грешку. Митрополит је свестан да Злате не познаје православне каноне, али и увиђа колика је жеђ његове душе за молитвом коју он „савршено осећа, но нимало не разуме” (Божовић, 2005, стр. 226). После исповедне молитве, уместо молитава које се читају на опелу, митрополит Поликарп му чита молитву „На исход души” која је у православном Требнику предвиђена за читање на самртном одру, али живој особи.

(Поповић, 1994, стр. 196) Тим чином, митрополит Поликарп, осведочени пријатељ српског народа, испунио је Златетову жељу, не огрешивши се о каноне православне цркве.

Сам чин читања молитве над Златетом је изразито потресан. Митрополит на лицу страдалника назире да ће га Господ придодати својим светима, и већ му се као будућем светитељу моли да се и он помоли за оне који остају.

„Лице му бледо, не заплашено, а некако самртнички задовољно, као код човека који је потпуно свестан да при језивом прелазу на други пут не треба нимало да жали за старим. Сасвим светачки изглед. Уколико се Поликарп више загледаше у њега, утолико му чешће речи почеше застајати у грлу, док му напоследку не грунуше сузе. Под њиховим градом реч се молитве његове лијаше тако топло, како још никад дотле. Он никад није тако осетио близину Бога мученога, па га, као да је пред њим, мољаше за овога праведника, који ће кроз кратко време понети свој тешки крст уз ову језовитију Голготу,

–Оти плачеш, света владико? – упита га Злате с необичном нежношћу и сасвим неземном сенком по лицу. – Ја несум за плачање. Кога видам дека ми владика чатит отпусну, ја сум како орел што горе високо, високо лети. Ја повеће не барам: не плачи, чати света молитва!...

Митрополита спадаше још јаче сузе. Он се једва сети да нареди донети му причешће, те га причести и благослови. При растанку, кад му Злате учини дубок поклон и рече да се моли Богу за њега, он га поново осени крстом и сам му се поклони:

–Моли се и ти за нас, Злате...” (Божовић, 2005, стр. 226)

3. Закључак

Овим радом смо покушали да приближимо и појаснимо уметничку функцију сакралног језика и стила којим је писац дочарао патријархалне обичаје, размишљања, начин живота и менталитет људи о којима је писао. Истраживање је фокусирано искључиво на ауторов приповедни опус.

Немерљив је значај Библије, као свете књиге у развоју писмености код многих народа. Свето писмо нам указује на значај језика, сматрајући реч прапочетком. „У почетку беше Реч и Реч

беше у Бога и Реч беше Бог.” (Јован 1: 1) Сакрални стил у књижевности, као монолитни феномен, стоји насупрот мноштва профаних стилова. Уз друге језичке функције, сакрални стил поседује и фатичку функцију, која подразумева познавање устаљених реченичних конструкција као начин изражавања припадности одређеној верској заједници.

Језичко стилска сакралност Божовићевог уметничког израза носи у себи архетипски засад традиције православне духовности. Анализом приповедака са тематиком гостољубља, провере и страдања закучује се да постоји општа структурална подударност између библијских, као и мотива православног предања, са поступцима Божовићевих јунака.

ЛИТЕРАТУРА

- Алигијери, Д. (2013). *Божанствена комедија*, Београд: Дерета.
- Ахметагић, Ј.(2012). *Невидљиво збивање: православна духовност у прози Григорија Божовића*. Приштина –Лепосавић: Институт за српску културу.
- Божовић, Г (2005). *Косовска прича*. Београд: Народна књига.
- Божовић, Г. (1990а) *Робље заробљено*. Приштина: Јединство.
- Божовић, Г. (1990б) *Неизмишљени ликови*. Приштина: Јединство.
- Вујаклија, М. (1986). *Лексикон страних речи и израза*. Београд: Просвета.
- Јевтовић, М. (1996а). *Личност и књижевно дело Григорија Божовића, књига 1*. Зубин Поток – Приштина: Стари Колашин, Нови свет, Институт за српску културу.
- Јевтовић, М. (1996б). *Личност и књижевно дело Григорија Божовића, књига 1*. Зубин Поток – Приштина: Стари Колашин, Нови свет, Институт за српску културу.
- Кулишић, Ш. и др. (1970). *Српски митолошки речник*. Београд: Нолит.
- Мирковић, Л. (1926). *Православна литургија*. Београд: Родољуб.

Jezik i (pseudo)osobenost
Zbornik radova sa III Karlovačkih dana slobodne misli

Пековић, Р. (2017). Кршна Колашинка, преузето са <http://www.savezglasararbiije.rs/aktuelnosti/item/205-krsna-kolasinka> [7. 4. 2017]

Поповић, Ј. (1994). *Мали требник*. Призрен: Епархија рашко-призренска.

Савић, М. (2006). Документарно, фолклорно и романтичарско у приповеткама Григорија Божовића, у: *Зборник Језик и стил Григорија Божовића*. Косовска Митровица: Филозофски факултет, стр. 33–38.

Сергејев, Ј. И. (2010). *Основе православног богослужења*. Београд: Предањске студије.

Dragana Rajovic
Faculty of Philosophy in East Sarajevo, University of East Sarajevo

RELIGIOUS ELEMENTS IN THE LANGUAGE AND STYLE OF GRIGORIJE
BOŽOVIĆ'S FICTION

Summary

The aim of this paper is to introduce a new interpretation of Grigorije Božović's fiction through Orthodox Christian religious discourse and in particular the use of language that imbues protagonists' everyday life experiences with devotional elements. The teaching of the Serbian Orthodox Church is the longest standing cultural and educational force in the life of the Serbian nation and orthodox spirituality is historically the foundation of Serbian literary expression. Božović's fiction continues this tradition as is demonstrated through the current analysis of the devotional elements in his language and in his overall style. Conclusion is that, in his use of religious symbols, the author's literary expression is implicit in its form and, as such, authentic in its approach to representing religious experience in Serbian literature.

Key words: Religion, language, style, Liturgy, Orthodox Christianity, Spirituality

Jezik i (pseudo)osobenost
Zbornik radova sa III Karlovačkih dana slobodne misli